

Szczecina-Berkan, Anna

Ordery i odznaczenia Karoliny Lanckorońskiej

Kronika Zamkowa 1-2 (53-54), 237-252

2007

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez **Muzeum Historii Polski** w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych oraz w kolekcji mazowieckich czasopism regionalnych mazowsze.hist.pl.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

Anna Szczecina-Berkan

ORDERY I ODZNACZENIA KAROLINY LANCKOROŃSKIEJ*

Profesor Karolina Lanckorońska (ur. 11 sierpnia 1898 r. - zm. 25 sierpnia 2002 r.), historyk sztuki, wybitna działaczka Polonii we Włoszech. W uznaniu zasług dla nauki polskiej wiele uniwersytetów nadało jej tytuł doktora *honoris causa*. Uehonorowana została również licznymi odznaczeniami. Po śmierci prof. Karoliny Lanckorońskiej niektóre ordery i odznaczenia zostały przekazane do zbiorów Archiwum Nauki Polskiej Akademii Nauk i Polskiej Akademii Umiejętności w Krakowie oraz do Zamku Królewskiego w Warszawie. Ordery i odznaczenia prof. Karoliny Lanckorońskiej, przekazane przez prof. Andrzeja Ciechanowieckiego, 20 marca 2003 r. znalazły się w Gabinetie Numizmatycznym Zamku Królewskiego w Warszawie. Następnie w dniu 22 kwietnia 2003 r. za pośrednictwem pana Zygmunta Tyszkiewicza, Przewodniczącego Fundacji Lanckorońskich, otrzymaliśmy pamiątki prywatne, w tym legitymację nr 28222, upoważniającą por. Karolinę Lanckorońską do noszenia Krzyża Walecznych, oraz Pismo Naczelnego Wodza z dnia 3 września 1945 r., potwierdzające odznaczenie por. Karoliny Lanckorońskiej Krzyżem Walecznych w 1942 r., z podpisem gen. dyw. Tadeusza Bora-Komorowskiego.

Nie udało się dotychczas ustalić miejsca przechowywania dwu krzyży, a także

niektórych dokumentów potwierdzających nadania orderów.

Poniżej zamieszczamy wykaz orderów i odznaczeń nadanych prof. Karolinie Lanckorońskiej, a po jej śmierci przekazanych do zbiorów Archiwum Nauki Polskiej Akademii Nauk i Polskiej Akademii Umiejętności w Krakowie oraz Zamku Królewskiego w Warszawie.

Krzyż Wielki Orderu Odrodzenia Polski¹, nadany w 1991 r. (il. 1-2)

Order Odrodzenia Polski został ustanowiony w 1921 r. przez Sejm RP w celu nagradzania zasług położonych w służbie dla państwa i społeczeństwa. Odznaki zaprojektował Mieczysław Kotarbiński. Potoczna nazwa orderu Polonia Restituta pochodzi z dewizy, która w tłumaczeniu z łaciny znaczy: Polska Odrodzona. Przetrwiał na obczyźnie w niezmienionej formie. W PRL-u zawłaszczony i nadawany ze zmienionymi częściowo odznakami. Przywrócony rozporządzeniem z 16 kwietnia 1991 r. w pierwotnym kształcie: z ukoronowanym orłem i datą odrodzenia Polski - 1918 oraz monogramem RP na gwieździe.

Uroczystość wręczenia odznak Orderu Odrodzenia Polski odbyła się w Ambasadzie Polskiej w Rzymie. Jak bardzo była osobista i wzruszająca, najlepiej

* Serdeczne podziękowania składam Pani Dyrektor Archiwum Nauki PAN i PAU w Krakowie dr Ricie Majkowskiej oraz Pani Marzenie Włodek. Dzięki życzliwości i pomocy obu Pań możliwe było połączenie rozdzielonych dokumentów z odznakami orderów czy odznaczeń i wykonanie poniższego zestawienia. Zamieszczone w artykule fotografie z Archiwum Nauki zostały wykonane i bezpłatnie udostępnione przez Panią Marzenę Włodek.

1. Krzyż Wielki Orderu Odrodzenia Polski - awers, Zamek Królewski w Warszawie (ZKW), Gabinet Numizmatyczny. Fot. A. Ring & B. Tropiło

2. Krzyż Wielki Orderu Odrodzenia Polski - rewers, ZKW, Gabinet Numizmatyczny. Fot. A. Ring & B. Tropiło

3. Gwiazda Orderu Odrodzenia Polski, ZKW, Ga

świadczą słowa samej prof. Karoliny Lanckorońskiej: „Panie Marszałku! Pano-
wie Ambasadorzy! Czytam dwa słowa na
Wielkim Krzyżu, który w imieniu Prezy-
denta Najjaśniejszej Rzeczypospolitej ze-
chciał mi nadać Pan Marszałek. Czytam
POLONIA RESTITUTA. Trudno mi jesz-
cze pojąć pełnię rzeczywistości tych
słów i to szczęście, które z nich promie-
nieje na ostatni okres mojej długiej dro-
gi. Wspomnieli Panowie o ZASŁUGACH.
Czy oddanie wszystkich swych sił temu,
co się najbardziej kocha, jest zasługą?
Myślę, że nie. Komu raz Parki włożyły
ideał życiowy do kolebki, ten już do koń-
ca bez tego ideału żyć nie potrafi. Moją
ziemską boginią jest NAUKA POLSKA.
Przyszło mi jej służyć w sposób różno-
rodny, zależny od zmiennych losów Oj-
czyzny. [...] Stoję dziś przed Panami, jako
ta pierwsza, którą III Rzeczpospolita ra-
czyła obdarzyć Wielkim Krzyżem Orde-
ru Polonia Restituta. Przyjmuję go nie tyl-
ko w imieniu własnym i moich współpra-
cowników, lecz w imieniu tych licznych,
żyjących i dziś już nieżyjących, znanych

Numizmatyczny. Fot. A. Ring & B. Tropiło

i mniej znanych, którzy, wykorzeniemi na
uchodźstwie po jednej i drugiej stronie
Oceanu przez całe to półwiecze, toczyli
walkę bezoręzną. Walka była twarda. Ce-
lem było przekazanie oraz rozwijanie
naszych najwyższych, jakże zagrożonych
dóbr Nauki i Kultury łacińskiej”².

Do uroczystości nadania odznak Orde-
ru Odrodzenia Polski Karolina Lancko-
rońska powraca raz jeszcze we wspo-
mnieniach³: „27 maja 1991 roku poznałam
w Rzymie marszałka Senatu profesora
Andrzeja Stelmachowskiego⁴. Otrzyma-
łam tego dnia z jego rąk nadany mi Or-
der Polonia Restituta. Jadąc z nim do am-
basady, zapytałam, czy nie jest może
krewnym młodszego obrońcy Helu tego
nazwiska, który umierał przy mnie
w Krakowie w październiku 1940 roku.
Pokazało się, że dzisiejszy wysoki dygni-
tarz Polski Odrodzonej jest młodszym
bratem mojego pacjenta. To przedziwne
spotkanie wzruszyło marszałka głęboko.
Wspomniał o nim w swym przemówie-
niu, co nadało tej uroczystości piętno
głęboko ludzkie. Ja z wdzięcznością bez

7. Zespół pięciu miniatur orderów i odznaczeń - rewersy, ZKW, Gabinet Numizmatyczny. Fot. A. Ring & B. Tropiło

granic wróciłam myślą raz jeszcze do błagania Słowackiego, które dziś jest spełnione: Już dzień wyszedł »z jasnej niebios bramy«⁵.

Krzyż Wielki z Wielką Wstęgą i Gwiazda Orderu Odrodzenia Polski znajdują się w Zamku Królewskim w Warszawie (ZKW, Gabinet Numizmatyczny, ZKW.N. 10023/abc; ZKW.N. 10024), a w Archiwum Nauki Polskiej Akademii Nauk i Polskiej Akademii Umiejętności w Krakowie fotograficznie z ceremonii nadania (Archiwum Nauki PAN i PAU w Krakowie, kat. 1319, KIII-150, j.2; kat. 1318, KIII-150, j.25).

W zbiorach Gabinetu Numizmatycznego znajduje się **zespół pięciu miniatur orderów i odznaczeń** (il. 6-7), wykonanych na zamówienie. W skład zespołu wchodzi:

1. Miniatura Krzyża Orderu Odrodzenia Polski⁶
Zamek Królewski w Warszawie (ZKW), Gabinet Numizmatyczny, ZKW.N. 10030/1
2. Miniatura Krzyża Walecznych⁷
ZKW, Gabinet Numizmatyczny, ZKW.N. 10030/2
3. Miniatura Krzyża Zasługi z Mieczami⁸
ZKW, Gabinet Numizmatyczny, ZKW.N. 10030/3

4. Miniatura Krzyża Armii Krajowej⁹
ZKW, Gabinet Numizmatyczny,
ZKW.N. 10030/4
5. Miniatura Krzyża Kombatanckiego Stowarzyszenia Polskich Kombatantów¹⁰
ZKW, Gabinet Numizmatyczny,
ZKW.N. 10030/5.

Krzyż Walecznych, nadany Karolinie Lanckorońskiej w 1942 r.

Krzyż Walecznych, ustanowiony rozporządzeniem Rady Obrony Państwa 11 sierpnia 1920 r., celem nagradzania czynów męstwa i odwagi wykazanych w boju. Nadawanie Krzyża należało wyłącznie do kompetencji Wodza Naczelnego. Cieszący się niezwykłą estymą społeczeństwa polskiego, był obok Orderu Wojennego *Virtuti Militari* najwyższym wyróżnieniem w czasie II wojny.

Nie udało się odnaleźć informacji o miejscu przechowywania krzyża nadanego

Karolinie Lanckorońskiej. W zbiorach Zamku znajdują się: Pismo Naczelnego Wodza, L.dz. 1552/GNW/45; Londyn, dnia 3 września 1945 r., potwierdzające odznaczenie por. Karoliny Lanckorońskiej Krzyżem Walecznych w 1942 r., z podpisem gen. dyw. Tadeusza Bora-Komorowskiego (il. 8), legitymacja nr 28222, wystawiona przez Gł. Kom. Likw. P.S.Z. w Londynie 27 sierpnia 1947 r. (il. 9-10), upoważniająca por. Karolinę Lanckorońską do noszenia Krzyża Walecznych (ZKW, Gabinet Numizmatyczny, ZKW.N. 10031/1-2), oraz miniatura Krzyża Walecznych (ZKW, Gabinet Numizmatyczny ZKW.N. 10030/2; il. 6-7).

Okoliczności otrzymania Krzyża Walecznych opisuje Karolina Lanckorońska we wspomnieniach: „W Warszawie przedstawiłam gen. Komorowskiemu sprawę Stanisławowa i prosiłam, aby nasza propaganda w Londynie nie dała na razie tej

8. Pismo Naczelnego Wodza, potwierdzające odznaczenie por. Karoliny Lanckorońskiej Krzyżem Walecznych w 1942 r., z podpisem gen. dyw. Tadeusza Bora-Komorowskiego, ZKW, Gabinet Numizmatyczny. Fot. A. Ring & B. Tropiło

sprawie rozgłosu, gdyż sparaliżowałoby mi to wszelką pracę na przyszłość. Rozmawialiśmy wówczas dwukrotnie i długo. Generał kazał mi za następnym razem przyjechać na parę dni, żeby był czas na nawiązanie kontaktu z Dowódcą Naczelnym (generałem Grottem), który chce mnie widzieć i mieć bezpośredni pełny meldunek o akcji więziennej. Ucieszyłam się ogromnie, gdyż od dawna pragnęłam poznać człowieka, który tyle dla nas znaczył. Musiał to być »urodzony« dowódca, skoro się go czuło wszędzie! O mojej pracy był poinformowany od dawna, skoro mi przysłał Krzyż Walecznych. Teraz szansa osobistego spotkania ucieszyła mnie bardzo"¹¹.

9. Legitymacja nr 28222, upoważniająca por. Karolinę Lanckorońską do noszenia Krzyża Walecznych, ZKW, Gabinet Numizmatyczny. Fot. A. Ring & B. Tropiło

Krzyż Zasługi z Mieczami, nadany Karolinie Lanckorońskiej 3 maja 1965 r. (il. 11)

Pierwowzorem Krzyża Zasługi z Mieczami był ustanowiony w 1923 r. Krzyż Zasługi. Krzyż Zasługi z Mieczami został ustanowiony dekretem Prezydenta RP z dnia 19 października 1942 r. w celu

10. Legitymacja nr 28222, upoważniająca por. Karolinę Lanckorońską do noszenia Krzyża Walecznych, ZKW, Gabinet Numizmatyczny. Fot. A. Ring & B. Tropiło

wyróżniania żołnierzy Polskich Sił Zbrojnych na Zachodzie oraz działającej na okupowanych terenach Armii Krajowej. Jak głosił art. 1 dekretu Prezydenta: „W czasie wojny, celem nagradzania czynów męstwa i odwagi dokonanych nie bezpośrednio w walce z nieprzyjacielem oraz zasług położonych względem państwa lub jego obywateli w warunkach szczególnie niebezpiecznych, może być nadany Krzyż Zasługi z Mieczami”.

Krzyż Zasługi z Mieczami¹² oraz dyplom nadania wystawiony w Londynie 3 maja 1965 r. (il. 12), podpisany przez gen. broni Władysława Andersa, znajdują się w Archiwum Nauki PAN i PAU w Krakowie, a miniatura Krzyża Zasługi z Mieczami w Zamku Królewskim w Warszawie.

Krzyż Armii Krajowej, nadany Karolinie Lanckorońskiej w 1968 r.

Krzyż Armii Krajowej został wprowadzony 1 sierpnia 1966 r. przez gen. Tadeusza Bora-Komorowskiego, z poparciem londyńskiego środowiska b. żołnierzy Armii Krajowej, dla upamiętnienia wysiłku żołnierza Polski Podziemnej w latach 1939-1945. Ustawą Sejmu RP z 16 października 1992 r. (Dz.U. RP, 1992, nr 90, poz. 451) Krzyż Armii Krajowej został włączony do systemu odznaczeń państwowych III RP. Autorem projektu jest Andrzej Bobrowski.

Niestety, nie udało się ustalić, gdzie znajduje się krzyż nadany Karolinie Lanckorońskiej. W zbiorach Archiwum Nauki PAN i PAU w Krakowie znajduje się legitymacja nr 3461 (il. 13-14) - nadania Krzyża Armii Krajowej, wystawiona w Londynie 9 kwietnia 1968 r. z podpisem Karola Ziemskiego, a w Zamku Królewskim w Warszawie dwie miniatury Krzyża Armii Krajowej - jedna opisana już w zespole pięciu połączonych miniatur oraz oddzielna, wpisana do zbiorów pod nr. ZKW.N. 10022/ab (il. 15-16).

Order Zasługi Republiki Włoskiej (il. 17)

L'Ordine „Al Merito della Repubblica Italiana” - to najwyższe odznaczenie Republiki Włoskiej zostało ustanowione

11. Krzyż Zasługi z Mieczami - awers, Archiwum Nauki PAN i PAU w Krakowie. Fot. M. Włodek

12. Dyplom nadania Karolinie Lanckorońskiej Krzyża Zasługi z Mieczami, wystawiony w Londynie 3 maja 1965 r. i podpisany przez gen. broni Władysława Andersa, Archiwum Nauki PAN i PAU w Krakowie. Fot. M. Włodek

13-14. Legitymacja nr 3461 - nadania Karolinie Lanckorońskiej Krzyża Armii Krajowej, wystawiona w Londynie 9 kwietnia 1968 r. 2 podpisem Karola Ziemskiego, Archiwum Nauki PAN i PALL w Krakowie. Fot. M. Włodek

15-16. Miniatura Krzyża Armii Krajowej, ZKW, Gabinet Numizmatyczny. Fot. A. Ring & B. Tropiło

17. Krzyż Oficerski Orderu Zasługi Republiki Włoskiej - awers, ZKW, Gabinet Numizmatyczny. Fot. A. Ring & B. Tropiło

w 1951 r. w miejsce dwóch zniesionych orderów królewskich: Świętych Maurycego i Łazarza oraz Orderu Korony Italii. Nadawane jest zarówno obywatelom włoskim, jak i cudzoziemcom za zasługi dla państwa na polu nauki, literatury, sztuki, ekonomii, za działalność charytatywną, społeczną, filantropijną i humanitarną, a także za długoletnią i wyróżniającą się służbę cywilną i wojskową.

Brak potwierdzenia w dostępnych dokumentach faktu nadania orderu Karolinie Lanckorońskiej. Informacje o nadaniu publikowane są w opracowaniach bez podania wiarygodnych źródeł.

Krzyż Oficerski Orderu Zasługi Republiki Włoskiej¹³ jest przechowywany w zbiorach Zamku Królewskiego w Warszawie (ZKW, Gabinet Numizmatyczny, ZKW.N. 10028abcd).

Krzyż Komandorski z Gwiazdą Orderu Rycerskiego Świętego Grzegorza Wielkiego (il. 18-20), nadany Karolinie Lanckorońskiej w 1998 r. z okazji 100. rocznicy urodzin.

Order Grzegorza Świętego Wielkiego (łac.: *Ordo Sanctus Gregorius Magnus*), papieski order rycerski ustanowiony przez papieża Grzegorza XVI w 1831 r. ku czci papieża, świętego Grzegorza I Wielkiego, stanowił nagrodę dla zasłużonych w służbie cywilnej lub wojskowej obywateli Państwa Kościelnego. Obecnie jest honorowym wyróżnieniem za wierną i gorliwą służbę Stolicy Apostolskiej i Kościołowi, za znakomite osiągnięcia w służbie dla społeczeństwa bez względu na przekonania religijne, także dla wojskowych z gwardii papieskiej lub armii innych państw.

20. Gwiazda Orderu Rycerskiego Świętego Grzegorza Wielkiego, ZKW, Gabinet Numizmatyczny. Fot. A. Ring & B. Tropiło

21-22. Miniatura Krzyża Komandorskiego Orderu Rycerskiego Świętego Grzegorza Wielkiego, ZKW, Gabinet Numizmatyczny. Fot. A. Ring & B. Tropiło

23. Dyplom nadania Orderu Rycerskiego Świętego Grzegorza Wielkiego, wystawiony w Rzymie 28 lutego 1998 r. z podpisem sekretarza stanu Stolicy Apostolskiej, Angela Kardynała Sodano, Archiwum Nauki PAN i PAU w Krakowie. Fot. M. Włodek

24. Ceremonia wręczenia Karolinie Lanckorońskiej przez Ojca Świętego Jana Pawła II Krzyża Komandorskiego Orderu Rycerskiego Świętego Grzegorza Wielkiego, Archiwum Nauki PAN i PAU w Krakowie

25. Ceremonia wręczenia Karolinie Lanckorońskiej przez Ojca Świętego Jana Pawła II Krzyża Komandorskiego Orderu Rycerskiego Świętego Grzegorza Wielkiego, Archiwum Nauki PAN i PAU w Krakowie

26. Krzyż Stowarzyszenia Polskich Kombatantów - awers, Archiwum Nauki PAN i PAU w Krakowie. Fot. M. Włodek

27. Dyplom potwierdzający nadanie Krzyża Stowarzyszenia Polskich Kombatantów, wystawiony 3 sierpnia 1988 r. w Londynie przez Stowarzyszenie Polskich Kombatantów, Archiwum Nauki PAN i PAU w Krakowie. Fot. M. Włodek

Krzyż Komandorski z Gwiazdą Orderu Rycerskiego Świętego Grzegorza Wielkiego oraz miniatura¹⁴ (il. 21-22) znajdują się w Zamku Królewskim w Warszawie (ZKW, Gabinet Numizmatyczny, ZKW.N. 10025/ab; ZKW.N. 10026; ZKW.N. 10027/a), natomiast dyplom nadania Orderu Rycerskiego Świętego Grzegorza Wielkiego Karolinie Lanckorońskiej (il. 23), wystawiony w Rzymie 28 lutego 1998 r. z podpisem sekretarza stanu Stolicy Apostolskiej Angela Kardynała Sodano, oraz fotografie z ceremonii wręczenia Orderu przez Ojca Świętego Jana Pawła II (il. 24-25) znajdują się w Archiwum Nauki PAN i PAU w Krakowie pod nr. KIII-150.

Krzyż Stowarzyszenia Polskich Kombatantów¹⁵, nadany w 1988 r. Karolinie Lanckorońskiej (il. 26).

Krzyż Kombatantki Stowarzyszenia Polskich Kombatantów (SPK), ustanowiony w 1968 r. uchwałą Rady Federacji Światowej Stowarzyszenia Polskich Kombatantów, jest nadawany za wybitne zasługi.

Dyplom wystawiony 3 sierpnia 1988 r. w Londynie przez Stowarzyszenie Polskich Kombatantów (il. 27) znajduje się w Archiwum Nauki PAN i PAU w Krakowie (sygn. KIII-150, j.24), a miniatura Krzyża Kombatantkiego SPK w opisanym wyżej zespole miniatur w Zamku Królewskim w Warszawie (ZKW, Gabinet Numizmatyczny, ZKW.N. 10030/5).

PRZYPISY

¹ Krzyż Wielki z Wielką Wstęgą i Gwiazda Orderu Odrodzenia Polski:

a. krzyż typu maltańskiego, zakończony na rogach ramion kulkami; na awersie ramiona pokrywa pożółkła emalia (powinna być biała). Pośrodku krzyża - tarczka, na której orzeł w koronie w niebiesko emaliowanym otoku, na którym dewiza: POLONIA) (RESTITUTA. Rewers gładki; pośrodku, na okrągłej, czerwono emaliowanej tarczy: 1918. Niesygnowany. Wym. 70 x 70 mm, stop złożony, waga 48,64 g;

b. Gwiazda złożona z ośmiu pęków srebrnych promieni, z tarczką pośrodku, na której monogram RP, a w otoku: POLONIA) (RESTITUTA; średn. 77 mm, waga 60,01 g, stop srebrzony; wyk. Spink & Son Ltd., Londyn. Wielka wstęga z mory, czerwona z białym paskiem wzdłuż brzegów. Etui o wym. 31 x 17 cm, wys. 5,5 cm, okleina w kolorze bordo, wewnątrz kremowy jedwab, na którym umieszczono sygnaturę wytwórcy: Spink & Son Ltd., Londyn [...]. Zamek Królewski w Warszawie, Gabinet Numizmatyczny, ZKW.N. 10023/abc; ZKW.N. 10024.

² Fragment przemówienia wygłoszonego z okazji uroczystości wręczenia odznak Orderu Odrodzenia Polski w dniu 27 maja 1991 r. w Ambasadzie Polskiej w Rzymie, zbiory Archiwum Nauki Polskiej Akademii Nauk i Polskiej Akademii Umiejętności w Krakowie.

³ K. Lanckorońska, *Wspomnienia wojenne*, Kraków 2001, s. 77.

⁴ A. Stelmachowski (ur. 1925 r. w Poznaniu): w okresie wojny żołnierz AK; prawnik, od 1962 r. profesor Uniwersytetu Wrocławskiego, następnie Uniwersytetu Warszawskiego. Marszałek Senatu RP w latach 1989-1991; minister edukacji narodowej 1991-1992 w rządzie Jana Olszewskiego; od lutego 2007 r. doradca prezydenta RP Lecha Kaczyńskiego.

⁵ J. Słowacki, *Pogrzeb kapitana Meyznera*, w. 54. [Niechaj dzień wyjdzie z jasnej niebios bramy], *Dzieła wybrane*, t. I, Wrocław 1979, s. 51.

⁶ Krzyż typu maltańskiego, zakończony na rogach ramion kulkami; na awersie ramiona pokrywa pożółkła emalia (powinna być biała). Pośrodku krzyża - tarczka, na której orzeł w koronie w niebiesko emaliowanym otoku, na którym dewiza: POLONIA) (RESTITUTA. Rewers gładki, pośrodku, na okrągłej, czerwono emaliowanej tarczy: 1918. Wym. 21 x 21,7 mm; metal złożony, emalia żółta (powinna być biała), czerwona i granatowa; wstążka rypsowa czerwona z białym paskiem wzdłuż brzegów, poprzecznie galonik, na którym biało-czerwona rozetka rypsowa.

⁷ Odznaką Krzyża Walecznych jest krzyż typu kawalerskiego. Na ramionach awersu rozłożony wypukły napis: NA-POLU-CHWAŁY 1920. Tarcza środkowa pięciokątna, z wypukłym wizerunkiem orła państwowego. Na ramionach rewersu krzyża napis: WALE-CZNYM, pośrodku wieniec laurowy, przedzielony obosiecznym mieczem,

skierowanym ostrzem ku górze. Wym. 18,5 x 23 mm; brąz; wstążka biała z amarantowymi paskami wzdłuż brzegów.

⁸ Krzyż równoramienny zakończony kulkami. Ramiona czerwono emaliowane, między ramionami krzyża promienie. W środku okrągła tarczka z monogramem RP (Rzeczpospolita Polska). Zwieńczony skrzyżowanymi mieczami. Wym. 16 x 24 mm; metal złoty, emalia czerwona i biała; wstążka w kolorze bordo z niebieskimi paskami wzdłuż brzegów.

⁹ Krzyż równoramienny na skrzyżowaniu ramion tarcza pięcioboczna z tłem w postaci muru z cegieł, na nim znak Polski Walczącej w wieńcu laurowym. Krzyż i tarcza jak na stronie głównej; napis na tarczy w 4 wierszach: 1939/ ARMIA/ KRAJOWA/ 1945. Krzyż zawieszony na wstążce. Wym. 16 x 24 mm; metal srebrzony, oksydowany; wstążka biała z czerwonymi paskami wzdłuż brzegów i sześcioma pionowymi prążkami w środku (symbol 6 lat działalności AK), na górnym ramieniu beczkowaty uchwyt z kółeczkiem.

¹⁰ Odznaka w kształcie krzyża, oba ramiona pionowe dłuższe od poprzecznych. Na skrzyżowaniu ramion umocowany znaczek członkowski SPK. Rewers krzyża gładki. Stop srebrzony. Wym. 16 x 21 mm; metal oksydowany; wstążka rypsova granatowa z czerwonymi i czarnymi paskami wzdłuż brzegów.

¹¹ Lanckorońska, *op.cit.*, s. 143.

¹² Krzyż równoramienny, zakończony kulkami. Ramiona czerwono emaliowane, między ramionami krzyża promienie. W środku okrągła tarczka z monogramem RP. Zwieńczony skrzyżowanymi mieczami na wstążce w kolorze bordo z niebieskimi paskami wzdłuż brzegów. Sygnowany na odwrocie: SPINK, London, Silver.

¹³ Odznaką orderową jest złoty obustronnie biało emaliowany krzyż grecki z zawieszeniem w kształcie złoczonej, trójwieżowej korony murowanej; między ramionami krzyża złoczone rzymskie orły o rozpiętych skrzydłach, a z obu stron pośrodku krzyża - złoczone, pięciopromienna włoska gwiazda. Wstęga zielona z czerwonymi paskami wzdłuż brzegów; na wstążce rozetka z tej samej wstążki. Etui ciemnozielone, wewnątrz złoty aksamit i jedwab, na którym sygnatura wytwórcy: GIOIELLERIA/ Cravanzola/ Lucc. Gardino/ V. DEL CORSO, 341/ ROMA. Wym. 46 x 62 mm, waga 20,35 g; srebro, emalia.

¹⁴ A. Odznaką orderową jest ośmiorożny czerwono emaliowany złoty krzyż z kulkami na końcach ramion, ze złotym wizerunkiem papieża Grzegorza Wielkiego pośrodku, na błękitnym tle, w złotym otoku z napisem: S. GREGORIUS MAGNUS (łac.: *Św. Grzegorz Wielki*), a dewizą na odwrocie: PRO DEO/ ET/ PRINCIPE (łac.: *Dla Boga i władcy*). Krzyż zawieszony u zielono emaliowanego wieńca z liści wawrzynu; podwieszony u czerwonej wstęgi z złotymi paskami po brzegach, upiętej w kokardę - jako że jest to odznaka komandorska dla Damy Orderu. Wym. krzyża 63 x 100 mm; waga 46,33 g; srebro złoczone, emalia. B. Gwiazda z ośmiu pęków srebrnych brylantowanych promieni z nałożonym krzyżem jak wyżej; średn. 90 mm; waga 93,86 g; srebro, emalia. C. Miniatura; wym. 17 x 17 mm; waga 3,27 g; srebro, emalia.

¹⁵ Odznaka w kształcie krzyża, oba ramiona pionowe dłuższe od poprzecznych; wykonana z nierdzewnego stopu, srebrzona i oksydowana. Na skrzyżowaniu ramion umocowany znaczek członkowski SPK. Rewers krzyża gładki. Wstążka granatowa z czerwonym i czarnym paskiem wzdłuż brzegów.